

Turgaus menas

Sąvoka „turgaus menas“ yra labai plati, vartojama keliomis reikšmėmis. Čia šią sąvoką bus bandoma atskleisti per ryšius su liaudies menu.

Praktinėje ir teorinėje liaudies meno raidoje „turgaus meno“ problema iškilo apie 1960–1970 m. Kaip tik tais metais kūrėsi Liaudies meno draugija, beje, taip ir likusi vienintele panašaus pobūdžio kūrybine organizacija visoje to meto Tarybų Sąjungoje. Liaudies meistrai įgijo menininko statusą. Iškilo viešojo liaudies meno gyvenimo klausimas, atrankos, klasifikavimo, estetinės ir materialinės vertės, parodų ruošimo ir kitos problemos. Štai keletas tokių klasifikavimo schemų: tradicinis (senasis) ir naujasis (saviveiklinis) liaudies menas, šakos ir žanrai, kai kurių iš jų nykimas (liaudies architektūra) ir atsiradimas (paveikslų tapyba), reglamentuotas, parodinis, gavęs meno tarybų patvirtinimą ir atmetas, nepriimtinas, „turgaus“ menas kaip menkavertis ar net „antimenas“.

Buvo, o ir dabar dar nagrinėjamas liaudies meno kelias iš kaimo („valstiečių menas“, „krestjanskoje iskustvo“, „Bauerkunst“) per visuotinumą („liaudies menas“, „narodnoe iskustvo“, „Folkskunst“) iki specifinio „miesto folkloro“, nuo liaudies meno kaip kolektyvinės kūrybos produkto link individualizacijos, vienetinio autorinio meno. Neretai ir dabar, ypač parodose, kyla diskusijų dėl tradicijos („etnografizmo“) ir naujovių („modernizmo“) dermės. Čia dar įsiterpia suvenyrų kūrimo, reprezentacijos procesai.

Visoje šioje erdvėje „turgaus menas“ dažniausiai tampa neigiamu reiškiniu, pats terminas vartojamas niekinamąja prasme. Prie šios grupės buvo priskiriami kūriniai, susiję su religija. Taip iš liaudies meno erdvės buvo eliminuotos Vilniaus verbos, Velykų margučiai ir apskritai kiaušinių puošyba, kaip priešiškus, antitarybiškus buvo traktuojama religinė skulptūra (dievukai), kryždirbystė, už kurią taikyta net baudžiamoji atsakomybė.

Šios šakos, žanrai nuėjo ilgą ir savitą sugrįžimo į liaudies meno erdvę kelią, pamazų kito ir „turgaus meno“ sąvoka. Ilgai už meno ribų buvo verbos, vertinamos kaip religinio ritualo atributas, be to, peršant nuomonę, kad džiovinti augalai, gėlės apskritai prieštarauja puošimo gyvomis gėlėmis funkcijai. Tačiau tuo pat metu verbas pasitelkė profesionalūs tapytojai, sukūrę spalvingų natūrmortų (Antanas Gudaitis, Augustinas Savickas ir kiti). Būtent dailininkai profesionalai įžiūrėjo verbų grožį, savotiškai padėjo joms sugrįžti į tautodailės erdves, parodas, literatūrą. Drauge verbos išsaugojo ir savo proginį savitumą, „turginį“ egzistavimą.

Būta ir paradoksalių situacijų. „Kovojanč“ su religinės tematikos skulptūromis, rūpintojėliais, pietomis, šventaisiais Jonais ir Jurgiais, net pagalvoti nebuvo galima apie jų pasirodymą parodose (senieji „dievukai“ kultūros darbuotojų pastangomis išlaikė savo „muziejinių“ statusą). O štai velnius kurti buvo galima, net skatinama, nes jie esą tikri kovotojai – eina prieš Dievą, prieš religinį opiumą. Buvo net konstatuojama, kad visas liaudies menas „suvelnėjo“. Irena Kostkevičiūtė turbūt pirmoji spaudoje pradėjo šaipytis, kad velnias taip pat yra religinis personažas, kad velniai aktyvina religinę propagandą.

Pokario metais, apie 1950–1970 m., Lietuvos turguose paplito tapyti kilimėliai. Dažniausiai buvo tapoma ant klijuotės aliejiniiais dažais, vyravo gulbių, karalaičių siužetai. Šis žanras atkeliavo, atrodo, iš Rusijos, jį, kaip bevertį, smarkiai peikė spauda, buvo imamasi ir administracinių priemonių, draudimų, baudų. Į šią kovą buvo įsivėlusios ir kūrybinės organizacijos. Reiškinyms pamažu išnyko, bet ne visai be pėdsakų – jis prisidėjo prie primityviosios liaudies tapybos raidos. Įžymioji tautodailininkė Jadvyga Nalivaikienė savo kūrybinį kelią pradėjo tapydama tokius turgaus kilimėlius.

Panašų kelią nuėjo ir siuvinėjimo pavyzdžiai („kalkės“). Juos gamino ir turguose pardavinėjo vadinamosios „uzorininkės“. Šiuo metu siuvinėjimas kaip tautodailės žanras tebeegzistuoja, tačiau platinimo funkciją perėmė žurnalai, albumai, žinoma, pakito ir tematika, stilistika. Esu pasiūlęs tuos pavyzdžius vadinti taikomąja liaudies grafika.

Ir tapyti kilimėliai, ir siuvinėti darbai nesulaukė kraštotyrininkų, muziejininkų dėmesio, todėl jų pavyzdžių kolekcijose arba visai nėra, arba yra labai mažai. Tai gana didelis praradimas, nes ir, atrodytų, menki meno reiškiniai turi sąsajų su bendraja kultūros raida. Juk ir Vasilijaus Kandinskio pasaulinei abstrakcionizmo dailės kryptčiai dingstį davė šiaurės Rusijos valstiečių krosnių tapyba.

Turgus slepia dar nemažai neatskleistų dalykų.

Prof. V y t e n i s R I M K U S
Šiaulių universitetas